

Fecr Yayınları | Fecr Publications
Yayın No | Publication Number: 848

Kitap Adı: Fahreddin er-Râzî'de Bilgi ve Yöntem
Book Title: Fakhr al-Din al-Râzi on Knowledge and Method

ISBN: 978-625-6123-00-7

Yazar | Author: Hüsni TURGUT | orcid.org/0000-0002-7837-4243
Editör | Editor: Erkan BAYSAL | orcid.org/0009-0002-2198-3459

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book
Yayın Tarihi | Publication Date: Eylül | September 2024
Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye
Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish
Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm
Baskı Sayısı | Edition: 1
Sayfa Sayısı | Pages: 361

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Sertifika no | Certificate Number: 13178 | ISNI: 0000 0004 4657 1968

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Turgut, Hüsni
Fahreddin er-Râzî'de Bilgi ve Yöntem – Ankara: Fecr Yayınları, 2024.
ISBN: 978-625-6123-00-7

1. Din - İslam - Teoloji | Religion - Islam - Theology
2. İslam teolojisi | Islamic theology
3. İslam teolojisi - Felsefe | Islamic theology - Philosophy

Atıf Bilgisi | Cite as: Turgut, Hüsni. *Fahreddin er-Râzî'de Bilgi ve Yöntem* – Ankara: Fecr Yayınları, 2024.

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 • Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

FAHREDDİN ER-RÂZÎ'DE
BİLGİ VE YÖNTEM

Hüsnü TURGUT

Ankara 2024

Yazar Hakkında | About the Author

Hüsnü TURGUT

2012 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Yüksek lisansını “Ahmedi Hânî ve Kelam İlmindeki Yeri” adlı teziyle Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladı (2014). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde “Fahreddin Râzî'nin Kelam Yöntemi” adlı teziyle doktorasını tamamlayan (2021) Turgut, Bingöl Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde Kelam Ana Bilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi olarak akademik çalışmalarını sürdürmektedir

Hüsnü TURGUT

Hüsnü Turgut completed his undergraduate studies at the Faculty of Theology, Atatürk University in 2012. He earned his master's degree in 2014 from the Institute of Social Sciences at Harran University, where he presented a thesis entitled “Ahmedi Hânî and His Position in the Science of Kalam.” He subsequently pursued doctoral studies at the Institute of Social Sciences, Erciyes University, culminating in a 2021 dissertation focused on “The Methodology of Fakhr al-Din al-Râzî in Kalam.” Dr. Turgut is currently engaged in scholarly activities as an Assistant Professor within the Department of Kalam at the Faculty of Islamic Sciences, Bingöl University.

Kitap Hakkında

Fahreddin er-Râzî'de Bilgi ve Yöntem

Bu kitapta kelim ilminin İslam düşüncesinde önemli bir konuma gelmesinde ciddi katkıları bulunan ve müteahhirûn kelâmının imâmı kabul edilen Fahreddin er-Râzî'nin kelâm yöntemi ele alınmıştır. Her mütekellimin, problemleri ele alış biçimi ve çözüme kavuşturma tarzı belli bir yöntem dahilinde gerçekleşmektedir. Râzî hem Eş'arî kelâm geleneğine hem de Mu'tezile kelâmına birtakım eleştiriler yöneltmiş ve bunun yanında meselenin dayandığı temel metotları da eleştirmiştir. Kimi kelâmî konularda seleflerinin yaklaşımını zayıf ve savunulmaz bulan Râzî; alternatif ispat yöntemlerini, hakikate ulaştıracağını düşündüğü daha güçlü istidlâl biçimleri ve öncüllerini ikame etmiştir.

Râzî, seleflerinden devraldığı kelâm literatürünü yeniden yorumlamış; kelâm disiplininde düşünce, metodoloji ve muhteva açısından yeni bir dönemin sistematik değişiminde etkin rol oynamıştır. Onunla Eş'arî kelâmı yöntem bakımından yeni bir farklılaşma sürecine girmiş ve mensubu bulunduğu ekolün yeniden yapılanmasına vesile olmuştur. Böylece onun bilgi anlayışı, akıl-nakil arasında takındığı tutum ve istidlâl tarzının bütününe kapsayan yöntemi, kendinden sonraki düşünce dünyasını derinden etkilemiştir.

Bu çalışmada Râzî'nin söz konusu kelâm geleneklerinin metotlarını eleştirirken bunların yerine hangi metotları ikame ettiği kendinden önceki kelâm geleneğiyle karşılaştırılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu noktada analitik bir yöntemle Râzî'nin kelâm metodu, konuları işleyişi, kendinden önceki kelâmî yöntemlere bakışı ve hangi yönlerden onları eleştirdiği, seleflerinden hangi noktada istifade ettiği ve farklılaştığı yönler üzerinde durulmuştur. Ayrıca onun çabalarıyla Eş'arî düşüncenin yaşadığı dönüşüm de değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Kelâm; Fahreddin er-Râzî; Kelâm Yöntemi; İstidlâl; Akıl- Nakil

About the Book

Fakhr al-Dīn al-Rāzī on Knowledge and Method

This book explores the kalām methodology of Faḥreddīn al-Rāzī, a prominent figure who made significant contributions to the field of Islamic theology and is regarded as the Imām of later doctrinal periods. Each theologian employs a distinct methodology to approach and resolve theological problems, and al-Rāzī was no exception. He critiqued both the Ash‘arī tradition and Mu‘tazila theology, challenging the fundamental methods employed by these schools of thought. Finding the approaches of his predecessors weak and insufficient on certain theological issues, al-Rāzī introduced alternative proofs, more robust methods of inference, and antecedents that he believed would lead to the truth.

Al-Rāzī did not merely inherit the existing kalām literature but reinterpreted it, playing a pivotal role in the systematic evolution of Islamic theology in terms of its philosophy, methodology, and content. His influence was so profound that the methodology of Ash‘arī theology underwent significant differentiation after him, leading to a restructuring of the school. His approach to knowledge, his stance on reason and transmission (naql), and his inferential methods deeply impacted the philosophers who followed. In this study, al-Rāzī’s innovations in kalām methodology are identified and analyzed through a comparative examination with previous methods.

The book delves into al-Rāzī’s approach to theological issues, his critiques of earlier methods, and the elements he adopted or modified from his predecessors. Additionally, the transformation of Ash‘arī kalām due to his efforts is thoroughly evaluated.

Keywords

Kalām; Faḥreddīn al-Rāzī; Kalām Methodology; Inference; Reason-Transmission

*Bu eseri, ilim ve hikmetin ışığında
yüzyıllar boyunca yol gösteren
Fahreddin er-Razî'nin aziz hatırasına
hürmetle ithaf ediyorum...*

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	11
ÖN SÖZ	13
GİRİŞ	15

BİRİNCİ BÖLÜM

RÂZÎ'NİN BİLGİ TEORİSİ.....	29
1.1. Râzî'nin Mantıkçıların Tanım Kuramına Yaklaşımı	32
1.2. Bilginin Tanımlanamazlığı	40
1.3. Bilginin Tasavvur ve Tasdik Oluşu	47
1.4. Bilginin İmkânı ve Sofistler	52
1.5. Bilinenlerin Dereceleri	57
1.6. Tanımlanamaz Kavramlar	58
1.7. Bilginin Kaynakları	62
1.7.1. Duyular	66
1.7.2. Haber	68
1.7.2.1. Mütevâtir Haber	74
1.7.2.2. Âhâd Haber	83
1.7.3. Nazar	88
1.7.3.1. Nazarın Epistemolojik Boyutu	91
1.7.3.2. Nazarın Teolojik Boyutu	101
1.7.3.3. Sahih ve Fasit Nazar	107
1.7.3.4. Nazarın Gerekliliği ve Temellendirilmesi	111
1.7.3.5. Nazarın Terki ve Taklit	117
1.8. Bilginin Türleri	126
1.8.1. İlâhi Bilgi	126
1.8.2. Beşerî Bilgi	133

İKİNCİ BÖLÜM

RÂZÎ'DE AKIL NAKİL İLİŞKİSİ	141
2.1. Aklın Tanımı ve Mahiyeti	143
2.2. Akıl-Nakil İlişkisinde Sınırlar	152
2.3. Akıl-Nakil Teâruzu	163
2.4. Akıl-Nakil Teâruzunda Aklı Öncelemenin Temel Nedenleri	174
2.4.1 Aklın Asliliği	174

2.4.2. Naklin Zannîliği-----	179
2.5. Akıl-Nakil Teâruzunu Çözümleme Ameliyesi: Te'vil-----	186
2.5.1. Te'vili Gerekli Kılan Etkenler-----	190
2.5.2. Te'vilde İzlenen İlkeler ve Sınırları-----	196
2.6. Aklî Düşünmenin Sınırı-----	211

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RÂZÎ'NİN İSTİDLÂL YÖNTEMİ -----	219
3.1. Delil ve İstidlâlî Kavramsal Çerçevesi-----	220
3.2. Delil ve Medlûl Arasındaki İlişki-----	225
3.3. Kelâm İlminde İstidlâlî Önemi-----	228
3.4. Delil ve İstidlâl Türleri-----	234
3.4.1. Naklî İstidlâl-----	237
3.4.1.1. Âyetle İstidlâl-----	239
3.4.1.2. Sünnetle İstidlâl-----	241
3.4.1.3. İcmâ ile İstidlâl-----	242
3.4.2. Aklî İstidlâl-----	247
3.4.2.1. Râzî'nin Eleştirdiği İstidlâl Metotları-----	247
3.4.2.1.1. Hakkında Delil Bulunmayan Nefyi-----	248
3.4.2.1.2. Gâibin Şahide Kıyası-----	258
3.4.2.1.3. İlzâmlar (İlzâmât)-----	272
3.4.2.1.4. Aklî Meselelerde Naklî Delillerle İstidlâl-----	276
3.4.2.2. Râzî'nin Zayıf Gördüğü Öncüller-----	279
3.4.2.2.1. Sayılarda Üstünlüğün Yokluğu-----	279
3.4.2.2.2. Bir Yönden Eşit Olan İki Şeyin Her Yönden Eşit Olması-----	283
3.4.2.2.3. Kemâl ve Noksana Dayalı Öncül-----	287
3.4.2.2.4. İhkâm ve İtkâna Dayalı Öncül-----	293
3.4.2.3. Râzî'nin Kullandığı İstidlâl Metotları-----	295
3.4.2.3.1. Mantıkî Kıyaslar-----	297
3.4.2.3.2. İstikrâ-----	318
3.4.2.3.3. Mucize ile İstidlâl-----	321
SONUÇ -----	327
KAYNAKÇA -----	333
DİZİN -----	355

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: bin, ibn
bk.	: bakınız
Bs.	: baskı
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
krş.	: Karşılaştırınız
MÜ	: Marmara Üniversitesi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
Sad.	: Sadeleştiren
Say.	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
Trc.	: Tercüme eden
Ts.	: Tarihsiz
TYEKB	: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Vd.	: Ve diğerleri
Vr.	: Varak
y.y.	: Yayın yeri yok
Yay.	: Yayınları

ÖN SÖZ

İslam düşünce tarihinde, ilmî ve felsefî gelenekleri derinlemesine kavrayarak düşünceleri ve eserleriyle sonraki dönemlere yön veren pek çok kurucu şahsiyet yetişmiştir. Bu seçkin şahsiyetler, sadece kendi dönemlerinde değil, entelektüel tarihimize ilgi duyan modern araştırmacıların da dikkatini çekmiş ve inceleme konusu olmuştur. İslam düşünce tarihini derinlemesine inceleyenler, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) bu önemli düşünürler arasında müstesna bir yere sahip olduğunu kolaylıkla kabul edeceklerdir.

Râzî, Eş'arî kelâm ekolüne mensup bir mütekellimdir. Aynı zamanda mütekaddimûn ve müteahhirûn dönemlerinin kavşak noktasında özgün bir role sahiptir. Râzî, İslam düşünce tarihine entelektüel bir dinamizm getirmiş ve bütün İslam düşünce ekollerini de etkilemiş bir düşünürdür. Bu münasebetle Râzî, geniş ilmi birikimi, konulara farklı yaklaşımı, özgün yöntemi, metodolojik farklılığı ve disiplinler arası sentezci tutumu sayesinde hem çağdaşlarının hem de haleflerinin dikkatlerini üzerine çekmeyi başarmıştır. Râzî'nin kelâm düşünce tarihinde açtığı en büyük çığır, kelâm ile felsefeyi uzlaştırma çabasıdır. Bazı konularda önceki kelâmcıların yaklaşımlarını doğru görmeyen Râzî, benimseyemediği memzûc yöntem sayesinde alternatif ispat yöntemlerini geliştirerek yeni bir kelâm yöntemini ortaya koymuştur.

Elinizdeki çalışma, Râzî'nin bilgi teorisi ve kelâm yöntemini açıklamayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, Râzî'nin bilgi teorisinin önemli yönlerini ele alırken, ikinci bölüm onun akıl-nakil ilişkisine dair temel yaklaşımını ve bu iki kaynağın çakışması durumunda izlenmesi gereken yolu irdelemektedir. Son bölümde ise, Râzî'nin aklî ve naklî istidlâl metotlarına dair yaklaşımı detaylandırılmakta ve bu yöntemlerin kelâm düşüncesi üzerindeki etkileri incelenmektedir.

Bu çalışmanın tamamlanmasında büyük hoşgörü ve sabır göstererek değerli katkılarında bulunan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Harun Işık’a en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, metni titizlikle inceleyerek sağladıkları değerli tashih ve katkılar için Prof. Dr. Abdunnasır Süt, Prof. Dr. Temel Yeşilyurt, Doç. Dr. Özcan Akdağ, Dr. Öğr. Üyesi Sahip Aktaş, Dr. Öğr. Üyesi İlhan Baran ve Arş. Gör. Necmettin Kartal’a teşekkür ederim. Verimli tartışmalarımızda bilgi ve deneyimlerinden büyük ölçüde faydalandığım mesai arkadaşlarım Doç. Dr. Erkan Baysal ve Arş. Gör. Özkan Şimşek’e minnettarlığımı ifade ederim. Son olarak, bu uzun ve meşakkatli sürecin her anında büyük bir sabır ve anlayış gösteren kıymetli eşime ve süreç boyunca hak ettikleri ilgiyi yeterince sunamadığım sevgili çocuklarıma şükranlarımı sunmayı bir vazife bilirim. Onların varlığı ve desteği, bu çalışmanın tamamlanmasında yadsınamaz bir öneme sahiptir.